

G. Ə. HƏSƏNOVA, M. Y. RÜSTƏMOV

Heydər Əliyev adına AAHM

HƏRBİ QULLUQÇULAR ARASINDA İNTİHAR HALLARI

Məqalədə hərbi xidmətə çağırılmış gənclərin mülkü və əsgəri yaşam tərzinin fərqiindən, onların xidmətə hazırlıq səviyyəsindən, komandirlərin nizamnamə çərçivəsində tələbkarlığından və intihara meyillilərlə vaxtında uyğun tədbirlərin görülməsindən danışılır.

Hal-hazırda bir çox ölkələrdə hərbi qulluqçular arasında intihar hallarının artması sosioloqların, psixoloqların və hüquqşünasların diqqət mərkəzindədir. Hətta inkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində intiharların çoxalması müşahidə olunur və bunların nəticəsində müxtəlif yaşda, ixtisaslı, müəyyən təhsil və mədəniyyət səviyyəsinə malik insanlar çoxluq təşkil edir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, intihar daha çox 16-29 və 40-50 yaş aralarında baş verir. Problemin kəskinliyi hərbi qulluqçular arasında da intihar hallarının qarşısını almaq üçün tədbirlər işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Belə hallar xidmət etməyə qadir olan sağlam gənclər arasında da müşahidə olunur.

Silahlı Qüvvələr üçün bu problemin aktuallığı onunla şərtlənir ki, intihar halları şəxsi heyətə mənəvi cəhətdən mənfi təsir göstərir, onlar arasında kollektiv münasibəti zəiflədir, mənəvi-psixoloji hazırlığı və döyüş ruhunu aşağı sala bilər.

İnsanlar belə hallara bəzən səthi yanaşır, ona adi hal kimi baxırlar və onu psixi cəhətdən dayanıqsız adamlara aid edirlər, lakin tədqiqatlar göstərir ki, bəzi hallarda öz həyatına qəsd edənlər psixi cəhətdən sağlam insanlardır və onlara vaxtında kömək göstərilməklə həyatlarını xilas etmək mümkündür. Hərbi qulluqçular arasında bu cür proseslərin yaranması əksər hallarda mülkədə yaşadığı sosial mühitdən və onların dünyagörüşlərini xarakterizə edən keyfiyyətlərdən asılıdır [1,s.43].

Hərbi qulluqçuların intihar davranışı - müxtəlif növ sosial, psixoloji, psixofiziki və sosial-mədəni amillərin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsinin nəticəsidir. Hərbi xidmətə başlayan gənclər hərbi xidmətin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən irəli gələn tələblərlə, nizamnamələr çərçivəsində hərbi intizamla qarşılaşırlar. Ordu həyatına məxsus çətinliklər bəzi hərbi qulluqçuların bu addımı atmasına təsir edə bilər.

Müşahidə və tədqiqatlar göstərir ki, son dövrlərdə törənən özünə qəsd hallarının əksər hissəsi yeniyetmə və gənc oğlanlar arasında baş verir.

Hər hansı bir mənfi xarakterli sosial hadisəni doğuran səbəbləri bilmədən onun qarşısını almaq qeyri-mümkündür. Lakin bu səbəbləri aşkara çıxarmaq o qədər də asan deyil. Çox vaxt bölmələrdə intihar faktının olması barədə dolğun olmayan ictimai rəy yaranır ki, bu da intihar hadisələrinin əsl motivlərini araşdırmadan gizlətmək, hətta özünəqəsd faktını bədbəxt hadisə kimi qələmə vermək cəhdi ilə müşaiət oluna bilər.

Özünəqəsdə səbəb olan şəraitdən çıxış edərək hərbi qulluqçunu intihara sövq edən motiv barədə müəyyən qənaətə gəlmək olar. Öz növbəsində intiharın motivi bölmədəki şərait haqqında fikir yürütməyə imkan verir. Deməli, səbəb və şəraitin aşkar edilməsi, mümkün olduqda işə motivlərin ümumiləşdirilməsi bölmənin zabitlərinin əsas vəzifələrindən biridir. Bu, onlara intihara gətirən konkret səbəblər barədə müəyyən qənaətlərə gəlməyə və onların qarşısını almaq üçün tədbirlər görməyə imkan verir. Bunları bilmək üçün komandir və rəislər tabeliyində olan şəxsi heyətə qarşı daima diqqətli və olduqca həssaslıqla yanaşmalıdır. Məsələn, özünəqəsd fikrinə düşmüş əsgər ilk növbədə etdiyi hərəkətlərlə, törətdiyi hadisələrlə ətrafındakıların ona diqqətlə yanaşmasını istəyir. Bununla o demək istəyir ki, məndə nəşə var.

Əsgər "A" təlim atış çalışması yerinə yetirilən gün avtomat silahın bir gülləsini hamıdan gizli cibində saxlayır. O, fikirləşir ki, bölüyün baş çavuşu səhər baxışı keçirəndə gülləni onda görüb sorğu-sual edəcək. Komandirə bu barədə məruzə edəcək. Araşdırma zamanı onun törətdiyi əməli aşkar edəcəklər və onun özünə qəsd edəcəyini bilib qarşısını alacaqlar. Ancaq təəssüflər olsun ki, bir sıra vəzifəli şəxslər öz işinə səhlənkər yanaşaraq səhər baxışına ya çıxmır və ya ciddi yanaşmırlar. Nəticədə əsgər "A" onun heç kimə lazım olmadığını, bu dünyada tənha olduğunu- heç kimin onun qayğısına qalmadığını (sevdiyi qızın, atasının, anasının, qardaşının, bacısının, yaxın qohumlarının, komandirinin, əsgər yoldaşlarının) görüb özünə qapılıaraq ölümünə qərar verir.

Əsgər "B" cib dəftərində güllə şəkli çəkib güllədən qan damır, "C" bir vərəqdə "Dar ağacının" rəsmini çəkib çarpayısının üzərinə qoyur, əsgər "E" ölüm haqqında fikirlər yazıb "ölüm ruhun bayramıdır" və s. kimi hərəkətlər edirsə, bütün bunlar çağırış motivləridir. Əgər hər bir vəzifəli şəxs öz işində məsuliyyətli olsa yəqin ki, bu kimi halların qarşısını almaq mümkün olar.

İntiharların və ona cəhdlərin motivlərinin təhlili göstərir ki, belə hallar çox zaman xidməti və şəxsi - ailə konfliktləri zəmnində baş verir. Bütün bunlar şəxsi həyatə daim diqqət yetirməyi, onu dərinləndirən öyrənməyi, valideynlərlə, hərbi hissənin həkimlərilə daim əlaqə saxlanmağı və hərbi qulluqçuların nizamnamələrin tələblərinə uyğun fəaliyyətlərini təmin etməyi zərurətə çevirir.

İnsanları tanımaq bir-biri ilə qarşılıqlı bağlılığı olan iki yolla əldə edilir:

-şəxsi həyatın xüsusi öyrənilməsi, xidmət və hərbi qulluqçuların davranışı barədə müxtəlif məlumatların məqsədyönlü yığılması və təhlilidir;

-komandirin, onun şəxsi həyatla iş üzrə müavininin tabelikdə olanlarla gündəlik münasibətləri, onların fəaliyyətinin bütün sahələrinə diqqət yetirmələri ilə əldə edilir [2, s.6].

Gənc oğlanlar arasında çoxalmağa başlayan intihar hallarına təsir edən amillərdən digəri isə müasir dövrdə sürətlə inkişaf etməkdə olan və həyatımızın bir hissəsinə çevrilmiş texnologiyanın məhsulu olan sosial şəbəkələr və onun təsir dairəsidir. Belə ki, bu gün gənclərimizin 95 faizi fasiləsiz olaraq vaxtının əksər hissəsini sosial şəbəkələrdə yazışmalarda və digər zərərli təsir məzmunlu filmlərə baxmaqla keçirirlər. Nəticə etibarilə artıq onlar real həyatdan uzaqlaşaraq virtual həyatda öz hücrəsinə qapılmaqla romantizmə qovuşurlar. Belə başa düşmək olar ki, həyat onun üçün xəyallarda qurduğu "cənnət baxçasıdır". Lakin o, əsgəri xidmətə gəldiyi günü virtual həyatda yaşadığı "cənnət baxçası"nı tapa bilmir. Artıq o, virtual həyatda yox, real həyatdadır. Xəyallarda qurduğu istəkləri tapa bilməyəndə əsgər "B" iradəsizlik və dözümsüzlük göstərərək öz canına qəsd etmək haqqında qərar verə bilər.

Hərbi qulluqçuların daha dərinləndirən öyrənilməsi üçün diferensial və fərdi yanaşma prinsiplərinə geniş yer verilir. Belə ki, hərbi qulluqçunun xarakterinin öyrənilməsinin müxtəlif metod və üsulları vardır. Hərbi qulluqçu haqqında bu və ya digər məlumatın necə alınmasından asılı olaraq şəxsiyyətin bilavasitə öyrənilməsi metodlarını fərqləndirmək olar.

Hərbi qulluqçuların öyrənilməsi metodları bunlardır: söhbət, müşahidə, hərbi qulluqçuların valideynlərilə söhbətlər, onların oxuduqları məktəblərlə, xidmətə qədər işlədikləri müəssisələrlə əlaqə.

Hərbi qulluqçuların bilavasitə öyrənilməsi metodları: sənədlərin təhlili, rəylərin ümumiləşdirilməsi, fəaliyyətin nəticələrinin təhlili. Bu metodlar kompleks halda tətbiq edildikdə bir-birini tamamlayır və hərbi qulluqçuların şəxsiyyəti haqqında daha dəqiq məlumatlar olmağa imkan verir.

Unutmaq olmaz ki, intiharın qarşısının alınması vəzifəsi yalnız buna cəhd edənlərin aşkara çıxarılması ilə məhdudlaşmır. Hərbi qulluqçular arasında intihar hallarının qarşısının alınması bu halları doğuran səbəblərin aradan qaldırılmasına yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə təmin olunur. Bu mənada gündəlik fəaliyyətdə təlimin, xidmətin və asudə vaxtın planlaşdırılıb həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Profilaktik işi həyata keçirərkən diqqəti hərbi qulluqçular üçün ən çətin dövrə, yeni həyat şəraitinə və münasibətlərlə uyğunlaşma dövrünə yönəltmək əhəmiyyətlidir. Hərbi hissələrdə intihar hallarının böyük əksəriyyəti xidmətin birinci ilinə təsadüf edir. Son vaxtlar hərbi xidmətə mənəvi və fiziki cəhətdən tam hazır olmayan gənclərin sayı artmaqdadır, yəni orta təhsil müəssisələrində onların

həbi xidmətə hazırlığında müəyyən problemlərin olması ilə əlaqələndirmək də olar. Belə ki, gənclər hərbi xidmətin müəyyən çətinliklərlə bağlı olması, böyük güc və enerji tələb edilməsi barədə kifayət qədər məlumata malik deyillər. Hərbi xidmətin başlanğıcında onlar gərginliklər və komandirlərin tələbkarlığı ilə üzləşirlər. Gənc əsgərlərin psixoloji durumuna onların ailədən, dostlarından, qohumlarından uzaq düşmələri də ciddi təsir göstərir.

Gənc əsgərlərin xidməti qayda-qanunları böyük ağırlıqla qarşılama, yüksək oyanıqlıq kimi xüsusiyyətləri də bu işdə az rol oynamır. Hərbi xidmətin çətinlikləri ilə qarşılaşan kimi onlar uğursuzluqlara düçar olduqlarını düşünür, komandirlərin tələbkarlığı onları sarsıdır, hətta çətin, konfliktli vəziyyətlərdə bəziləri intihara cəhd hərəkətləri törədirlər.

Odur ki, bu dövrdə tabelikdə olanlarda iradi keyfiyyətlərin formalaşmasına, rahat yaşamağa vərdiş etmiş əsgərlərdə iradi zəifliyi aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görməyə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Gənc əsgərlərə xidmətin ilk iki ayında xüsusi uyğulaşma münasibəti göstərmək lazımdır. Onları fiziki və psixoloji cəhətdən hazırlamaq çox əhəmiyyətli olardı. Bu dövrdə əsgərlərin çoxu məşğələlərdə yorulur, günün nizam qaydalarına çətin alışır. Bu və ya digər hərəkəti yerinə yetirmək üçün komandirlərdən icazə almaq vərdişi tam formalaşmamışdır, belələri ilə işləmək asan deyil. Lakin səbr, dözümlülük, həssaslıq göstərmək və gənc əsgərlərlə səmimi münasibət yaratmaq əhəmiyyətli olardı. Onların istənilən formada müraciyyətlərinə diqqətlə yanaşılmalı, tabelikdə olanların psixoloji özünəməxsusluqları, fəaliyyətlərində onların rəhbər tutduqları motivlər diqqətlə öyrənilməlidir. Zərurət olduqda hərbi qulluqçunun yaşayış yeri üzrə hərbi komissarlıqlardan, xəstəxanadan, polis şöbəsindən məlumat almaq olar. Daha yaxşı olar ki, uyğunlaşma dövründə şəxsi heyətlə tez-tez sorğular, sual-cavablar, söhbətlər və görüşlər keçirilsin, onlar üçün qaynar xətt yaradılsın, şikayət və ərizə qutuları hazırlansın.

Komandirlərin, onların şəxsi heyətlə iş üzrə müavinlərinin hərbi qulluqçuların psixoloji durumu, emosional əhval-ruhiyyəsi, ailə və şəxsi məsələləri ilə daim maraqlanması zəruridir. Xidməti fəaliyyət növünə görə tez-tez bölmədən ayrı düşən hərbi qulluqçuların (sürücülər, aşpazlar və s.) daimi diqqətə ehtiyacları var.

Təcrübə göstərir ki, bölmələrdə hərbi qulluqçuların sosial müdafiəsi prinsipi həmişə aktuallığını saxlayır. Ümumi inkişafda, o cümlədən fiziki cəhətdən qüsurlara malik əsgər və çavuşların tez-tez sosial-psixoloji baxımdan təcrid vəziyyətinə düşməsi nəticəsində xeyli problemlər yarana bilər.

Son vaxtlar hərbi xidmətə gələnələr arasında əməyə xor baxan, şəxsi gigiyenaya əməl etməyən gənclərin sayı artmaqdadır. Belələri hərbi bölmədə gərginlik mənbəyi rolunu oynayırlar. Bu kateqoriyadan olan bütün hərbi qulluqçular gündəlik fərdi təsir altında olmalıdırlar. Onları daim nəzarətdə saxlayaraq inandırmaq və yenidən tərbiyə etmək lazımdır.

Təcrübə göstərir ki, hərbi bölmələrdə hərbi tibb xidməti müalicə-profilaktika işini düzgün qurarsa, psixogigiyena və psixoprofilaktika üzrə tədbirlər həyata keçirərsə, bir çox hallarda intihar hallarının qarşısını almaq olar [2,3].

İntihara cəhd əlamətlərinə malik hərbi qulluqçuları vaxtında aşkar etmək üçün gənc əsgərlərin diqqətlə yoxlanılması vacibdir. Onlarla görüş, yaxud söhbət zamanı davranışlarında risk amilləri kimi qiymətləndirilə bilən aşağıdakı əlamətləri müəyyən etmək lazımdır: nitq qüsurları, fiziki inkişafın zəifliyi, gecə sidikburaxmaları, zədələr və s. Müxtəlif infeksiya xəstəlikləri aşağıdakı əlamətləri ilə özünü nisbətən zəif formada büruzə verir: yüksək oyanıqlıq, mühakimə dayazlığı, yüksək xəyalpərəstlik, ağciyərlik, utancaqlıq, öz natamamlığına güclü inam, öz qüsurlarını şişirtmək, uğur və ləyaqətini azaltmaq, kobud davranışdan sarsılmaq, özünü müdafiə edə bilməmək və s.

İlk söhbətlərdə, ilkin tibbi müayinə vaxtı xəstəlik, əsəb gərginliyi əlamətləri aşkar edilmiş şəxslər komandanlıq və tibbi xidmət tərəfindən qeydiyyata alınmalıdırlar. Hərbi hissənin həkimləri onları diqqətlə müayinə etməli və psixi pozğunluğuna şübhə etdikdə müfəssəl xidməti və tibbi xasiyyətnamə ilə xəstəliyin dərəcəsini aşkar etmək üçün mütəxəssis həkimlərin yanına məsləhətə göndərməlidirlər.

İntihar qərarının qəbul olunduğu andan hərbi qulluqçunun ünsiyyətə olan ehtiyacı azalır və buna görə də intihar cəhdlərinin qarşısını almaq xeyli çətinləşir.

Özünəqəsd hallarının qarşısının alınmasında hərbi intizamın düzgün təhlili, qarovul xidmətinin təşkili, silahların mühafizəsi, günün nizam qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hərbi nizam-intizamı təhlil edərkən komandirlər, şəxsi heyətlə iş üzrə zabitlər hərbi intizamın daha çox pozulduğu fəsilləri, ayları, həftənin günlərini, hətta sutkanın saatlarını müəyyən etməlidirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, intihar halları gecə, axşam və səhər tezdən - insanlar öz fikirləri, hərəkətləri ilə təkbə-tək qaldıqları vaxtlarda baş verir.

Araşdırmalar göstərir ki, intiharın xeyli hissəsi döyüş növbəsində silah tətbiq etməklə yerinə yetirilir. Ona görə də qarovul və döyüş növbəsinin aparılması üçün hərbi qulluqçuların seçilməsi, onların hər biri ilə fərdi işin aparılması, qarovul heyətinin ruhi-psixoloji durumuna həssas münasibət, arzuolunmaz halların qarşısının alınmasına kömək edir.

Silahların mühafizəsi və verilməsi qaydalarına komandirlərin laqeyd münasibəti intihar hallarını doğuran səbəblərdən biri də ola bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, hərbi qulluqçuların silahlanması faktının özü psixoloji cəhətdən mühüm məqamdır. Bu, hərbi qulluqçunun özünü daha güclü hiss etməsinə, iradəsini başqası üzərində diqtə etməsinə səbəb olur. Stress, güclü affekt vəziyyətlərində bəzən hərbi qulluqçu öz gücünü və haqlı olduğunu sübut etmək üçün silah tətbiq edir. Odur ki, qarovula ilk dəfə daxil ola hərbi qulluqçuya xüsusi nəzarət etmək, onun əhval-ruhiyyəsi ilə maraqlanmaq, silahı özünə və digərlərinə qarşı tətbiq etmək imkanları barədə ən xırda ehyamlara diqqət yetirmək zəruridir.

Təcürbə göstərir ki, insanların intihar barədə qərar qəbul etməsi intiharın tarixən dəyişən sosial mahiyyətindən, yəni konkret kollektivlərdə ona hansı mənanın verilməsindən asılıdır. Çox təəssüflər olsun ki, hazırda kino və televiziya ekranlarında çox vaxt intihara romantik görkəm, sirli, cəlbedici önəm verilir. O, bəzi hallarda hətta həqiqi əzabların, xarakter möhkəmliyinin, borc və şərəf anlayışlarının rəmzi kimi təqdim olunur. Ona görə də tabelikdə olanların hansı televiziya proqramlarına, kino seanslarına maraq göstərmələrinin də fərqi varmaq lazımdır.

Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərində intihar, özünəqəsd həmişə insanın mənəvi zəifliyi, çətinliklərə təslim olması, ailəsi, qohumları, doğmaları qarşısında böyük günahlara batması kimi dəyərləndirilmişdir. İstər folklor nümunələrində, qəhrəmanlıq dastanlarında, istərsə də yazılı ədəbi mənbələrdə Vətən, torpaq, namus naminə fədakarlıq motivləri həmişə aparıcı xarakter daşımış, bu keyfiyyətlər yüksək əxlaqi dəyərlərin ölçüsü kimi tərənnüm edilmişdir. Azərbaycanlılar ən çətin və böhranlı məqamlarda insani ləyaqətlərini itirməmiş, zərurət olduqda öz həyatlarını yalnız milli qeyrətin təntənəsi naminə qurban verərək ölümsüzlüyə qovuşmuşlar.

NƏTİCƏ

Silahlı Qüvvələrdə intihar halları şəxsi heyətə mənəvi cəhətdən dağıdıcı təsir göstərir, onlar arasında kollektiv münasibəti zəiflədir, mənəvi-psixoloji hazırlığı və döyüş ruhunu aşağı salır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Hərbi Psixologiya və Pedaqogika II hissə. Bakı: AAHM, 2014.253 s.
- 2.Hərbi qulluqçular arasında intihar hadisələrinin qarşısının alınması tədbirləri. (Metodik tövsiyələr) Bakı: 2005.18 səh
- 3.Hərbi qulluqçular arasında intihar hadisələrinin qarşısının alınması tədbirləri (metodiki tövsiyələr) Bakı: "Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi, Mənəvi-Psixoloji Hazırlıq və İctimayyətə Əlaqələr idarəsi," 2014. 32 s